

МЕЖДУНАРОДЕН ТУРИЗЪМ, ИДЕОЛОГИЯ И ЛИТЕРАТУРА
Динамиката на един специфичен поджанр
в белетристиката на 60-те

Пламен Анто
Институт за литература, БАН

INTERNATIONAL TOURISM, IDEOLOGY, AND LITERATURE
Dynamics of a particular subgenre in the fiction of the 1960s

Plamen Antov
Institute for Literature, Bulgarian Academy of Sciences

The paper considers some specific trends in the spy subgenre of crime fiction during the 1960s in the wide context of all the changes after the April plenum (1956) – literary, ideological, sociocultural, socio-mental, and business. The flourishing state of international tourism at the Black Sea has been used as a key. The thriving of this genre is thus perceived as an opening through which a new urban cosmopolitan sensuality bursts into literature; it further spreads around higher and more central zones of fiction. The subject is examined not only on a trivial, ideological level, but in the deeper perspective of the sphere of national ideology: how the genre of crime fiction operates with regard to the „symbolic capital“ of a National Revival.

Key words: urbanism, cosmopolitanism; civilization–primitive; authenticity–kitsch; political and national ideology

1. Социополитически контекст

Епохата от втората половина на 50-те и началото на 60-те години бележи една основна, макар и неравномерна, протичаща с различни колебания тенденция – така нареченото размразяване, включително и известно „разтваряне“ към западния свят. Започват целенасочено да се развиват контактите със Запада – главно в икономическата сфера, но също и в науката и културата. Фигуративно казано, фундаменталното идеологическо разделение между „нас“ и „лошия“ Запад остава, но вътре в рамките на това отношение акцентът все повече се премества към съчинителната връзка – към „и“ (за разлика от ярост-

ното „срещу“ през периода между 1946¹ и 1956 г.). Това става не от някаква внезапно избликнала любов, а по чисто прагматични съображения – един икономически прагматизъм.

Цялата тази динамика, привнесена в българските реалности след 1956 г. и разгърнала се истински през 60-те години, се предопределя от промените в световния геополитически контекст: „размразяването“ към края на 50-те и доктрината за мирно съвместно съществуване, която започва да се налага в международните отношения. (Идеята е лансирана през 1956 г. в доклада на Н. С. Хрушчов пред XX конгрес на КПСС и окончателно доразвита в доклада му пред Върховния съвет от 31 октомври 1959 г.) Изоставена е презумпцията за неизбежен военен сблъсък между двете световни системи, дава се превес на икономическите отношения, които, заедно с идеологическата сфера, стават основен терен, където се разгръща съперничеството.

На практика след 1956 г. се получава разслояване на две относително независими сфери – идеологията, където компромиси не се допускат, и различните сектори на икономиката и на практическия живот изобщо, където се налага сътрудничество и следващите от това компромиси негласно са приемани.

На този фон ще насоча вниманието си към един специален „отрасъл“, който по особен начин фокусира всички аспекти на гореочертаната констелация, който отразява сложното отношение между стопанския прагматизъм и идеологическия императив, работещи в една посока, но и антагонистично напрегнати помежду си. Този отрасъл е туризмът, който става съществена част от икономическия (народностопански) прагматизъм след 1956 г. Един от акцентите в обновителните процеси е мащабната стратегия за развитие на международния туризъм (или за превръщането на България в туристическа дестинация от европейски мащаб, казано на един по-късен жаргон). Състои се едно съществено отместване на акцента в сравнение с предходния „червенковски“ период. Дотогава туризмът, доколкото го има, е, така да се каже, за вътрешна употреба. Главното усилие е насочено към развитие на „почивно дело“, т. е. осигуряване на възможност за летуване на българските „трудещи се“, работници и селяни кооператори. След 1956 г. перспективата се разтваря в международен план. (Обратната страна на тази промяна в акцента не ще остане незабелязана от литературата. Към края на 60-те един млад белетрист – Кольо Николов – ще напише в разказ със сходен „туристически“ сюжет, че скъ-

¹ Формалното начало на Студената война, белязано от известната реч на У. Чърчил в гр. Фултън (5 март 1946 г.).

пият курорт е достъпен за родния „трудоф“ селянин кооператор, иначе свръхзначен от Идеологията, само извън сезона: „На Златните пясъци бяха дошли в она студ и в она вятър кооператорки – да потопят краката си, докато не са започнали да пристигат чужденците.“²) Природните ресурси позволяват на България туристическа специализация в рамките на социалистическата общност и СИВ (т. нар. Съвет за икономическа взаимопомощ между „братските“ соцстрани, който се създава през 1949 г.). Истинският смисъл е: привличане на все повече богати западни туристи и особено летовници (актуална по това време дума). И заедно с това международният туризъм се полага напълно в едрия идеологически хоризонт като начин за рекламиране на „нова“ („априлска“) България.

Специален акцент се поставя върху черноморския туризъм. На практика тъкмо тогава, през 1956 и 1957 г., започва интензивното му развитие, почти едновременно започва изграждането на двата най-представителни черноморски комплекса, които скоро ще разнесат славата на българското Черноморие като „Червената Ривиера“.

Освен чисто икономическите си измерения туризмът има и културно-идеологически (вертикални) измерения. Той е специфична зона, където в актуално-прагматичния план на икономическото се разтварят други пространства – на географията, историята, културата: пространства, които в своя синтез пряко гравитират към национално-идеологическите гещалти, съставляват ги. А в този смисъл, чрез близостта си до национално-идеологическото, туризмът някак неочаквано, но закономерно се сближава с литературата.

2. Черноморието и криминалният жанр

Основният брой чуждестранни туристи в началото, т.е. в края на 50-те, все още са от т. нар. социалистически лагер. Официалната статистика сочи, че в края на сезона през 1959 г. броят на чуждестранните туристи в „Слънчев бряг“ например е възлизал на 14 022, като от тях едва 128 са от „несоциалистически“, както казват документите, страни. Но важна тук е не бройката сама по себе си, а тенденцията – началото на един процес, който оттук нататък ще набира скорост. Важността при това е не толкова в строго икономически, а в психологически план. Направен е пробив, който, преди да има своите стопански, финансови измерения – колкото и важни да са те, има огромно *идеологическо значение* – преодоляване на едно идеологическо табу.

² Николов 1969: 239 – 240 (въпросната сцена вж. на с. 235 – 236).

Ефектите на този пробив са особено значими в един общ *психологически* план; и тъкмо като такива те са веднага усетени от литературата. Българското Черноморие, и специално двата най-нови и представителни курорта, веднага се превръщат в особено привлекателно за нея място. Черноморските курорти бързо започват да се налагат като предпочитан екстериор, при това не толкова заради някакви „вътрешни“ изисквания на самата фабула, а именно заради специфичната „екзотика“ на мястото – един космополитен и „несоциалистически“ във всякакъв смисъл екзотизъм, където бързо навлиза една „западна“ атмосфера, един „западен“ мизансцен: хотели, пълни с чужденци; казина и вариетета, ресторанти и барове, където героите с обигран жест си поръчват уиски и дори – към края на 60-те – гледат нещо като роден соцстриптиз. В този контекст някак естествено, макар и тихомълком, започват да възникват наченки и на родната соцпроституция, които също не остават незабелязани от литературата.

Вследствие на това към Черноморието специално се насочва криминалният жанр, който по самата си специфика показва тъкмо „обратната“, тъмната страна на *идеалната* „социалистическа действителност“ – такава, каквато я артикулира идеологията чрез официозния метод на социалистическия реализъм, валиден във високите етажи на литературата, но някак изплъзващ, размиващ се в по-ниските, какъвто е криминалният. Тази тъмна страна идеологията никога не мисли като собствено присъща на социализма – тя е отмествана или *назад*, като рецидив, непреодолян „остатък“ от „стария“ буржоазен морал, или *напред*, като симптоми на криза, наченки на разлагане на „здравия“ социалистически морал под зловредното влияние на западния начин на живот и западната пропаганда. Условната граница между двете перспективи – ретроспективната и проспективната – е тъкмо онова цялостно прещракване на модуса през втората половина на 50-те и преобръщането на тренда, което постепенно се случва през 60-те.

Вписан в тези едри социо-политически процеси е и собственият развой на криминалният жанр. Това, което основно се случва в него между 50-те и 60-те години, е именно прелокализиране на действието – от „дивите“ периферии на страната по южната ѝ граница (Странджа, Родопите) към Черноморието като модерната, „цивилизована“ витрина на нова, „априлска“ България.

3. Екзотиката на космополитизма и западния life style

Това опиянение от една „друга“, несоциалистическа реалност в своята външна, чисто битова пластика, но и с един скрит контраидео-

логически потенциал се долавя в онези криминални творби от 60-те, които бързат да разгърнат интригата си именно тук, в новите черноморски курорти – опиянение, ясно прозиращо под идеологическия патос, по презумпция основен за жанра.

Ето един характерен цитат, който ясно разкрива за какво става дума:

Летният сезон беше в разгара си. Гости от цялата страна и от чужбина придаваха на черноморската красавица Варна такава пъстрота от багрите в облеклото и разновидност в речта им, сякаш самите варненци се бяха стопили сред това множество от бронзирани тела, противослънчеви очила и ярки тоалети.

Но градът бледнееше пред красотата на близките му околности – плажовете на курорта „Дружба“ и Златните пясъци. Новопостроени модерни хотели с кокетно обзаведени стаи и цели стъклени стени, които пропускаха слънчевите милувки още от ранна сутрин, бяха привлекли любители на морето от цяла Европа. Редом с флегматични англичани обираха слънчевия загар и русокоси германци. Цели колонии поляци и чехи като че ли се състезаваха да прекарват повече часове на плажа. Приказливите унгарци не напущаха прохладните морски вълни. Дори няколко американски семейства бяха предпочели златистите пясъци на варненското крайбрежие пред каменистите плажове на Ривиерата.

Тази сутрин плажът на Златните пясъци беше особено оживен. Автобусите всяка минута стоварваха летовници от града, които се размесваха сред шумната тълпа по пясъка. Немски и чешки, полски и английски, унгарски и български думи се смесваха в един общ говор, който осъществяваше нови и нови познанства и сближаваше летуващите като едно общо семейство.

Финалът е утопичен, но тъкмо с това – посвоему показателен за онзи нов дух на космополитизъм и „размразяване“, който нахлува в края на 50-те и началото на 60-те години, чийто агент се оказват новите черноморски курорти – обстоятелство, което ги разкрива като особено утопично място посред една напълно актуална, при това максимално изострена „студена“ война. Още по-показателен е фактът, че откъсът е част от криминално-шпионска творба, взела сюжета си тъкмо от Студената война.

Откъсът е от повестта „Човекът, който търсеше себе си“, издадена в поредицата „Библиотека „Приключения и научна фантастика“ на изд. „Народна младеж“, 1962 (Иванов 1962: 56 – 57). Авторът Любомир Иванов, както става ясно от кратка биографична бележка в края на книгата, е непрофесионален писател; завършил стопански науки, химия и журналистика, до този момент той се е изявявал в об-

ластта на документалната проза и журналистиката. Сюжетът е типичен за жанра от този период; ако има нещо за отбелязване, това е опитът за поставяне на психологическия акцент върху образа на идеологическия антагонист (при това пределно усилен чрез извеждането му в заглавието). Сюжетът накратко е следният: български учен химик е направил през войната важно откритие с военно приложение, което немците искат да внедрят в своите ракети „Фау-1“ и затова го изтеглят в Германия с подменена самоличност. След края на войната американците на свой ред искат да привлекат световноизвестния учен в разработката на атомната бомба. Но в този момент съвестта заговаря в него; завладян от носталгия по родината, той пристига инкогнито в нея „в търсене на себе си“.

В случая повестта ни е важна в един специфичен, частен аспект. Тя е една от първите, които регистрират специалната роля, която новите черноморски курорти имат за жанра още с появата си – криминално-шпионската интрига тук е само формалният повод да се заяви емоционално опиянението от цялата тази нова динамика и външния колорит на космополитизъм, който те привнасят в българската социалност, доскоро съвсем изолирана от света, смазана под похлупака на идеологическия догматизъм и неговата реализация в литературата, където безалтернативно властва строго ограничен кръг теми, а образът на съвременността се изчерпва с една изсивяла, монохромна работническо-текезесарска проблематика, възпитаваща култ към материалното в името на идеалното и пълен отказ от „дребните“, частни удоволствия на живота. Тази сивота и сетивен ригоризъм са целенасочено, дори възторжено отменени, повестта с нескрито опиянение изтъква тъкмо пъстротата, шеметното разнообразие, смешението на багри, езици, национални темпераменти. За отбелязване е, че сред цялото това вавилонско смешение на езици липсва руският – дали не заради неразривните идеологически конотации със „съветското“, които са изцяло в догматичната стилистика на 50-те? Тяхното припомняне би взривило основния тренд тук, който е изцяло и нескрито прозападен: дори „чешкото“, „полското“ и „унгарското“ са включени в чисто географската си принадлежност към „западното“, космополитното, а не в някакви политико-идеологически свързаности по линия на социалистическото или например славянското; крайният запад на Изтока, те са функционални не чрез близостта си до „нас“, домакините, а точно обратното – по линия на екзотичното, на различността си спрямо „нас“.

Извън криминално-шпионския сюжет и някак паралелно на него в творбата вее една особена ведрост. А в космополитната идилия някак по инерция е включено и „американското“ (летуващите американски семейства) – нещо, което несъмнено е плод по-скоро на емоционално увлечение, отколкото имащо някакви реални основания.

Още по-ясно очертани увлечения от подобен характер откриваме в една поема на Божидар Божилов от средата на 60-те – „Кемпинг-поема“. Самият наслов ясно сигнализира особена ведрост и опиянение от космополитизма на Черноморието – тази нова хетеротопия, където нормите на всекидневието, включително и строгият идеологически нормативизъм, обичаен за „нормалния“ бит в епохата на Студената война, са силно отслабени, дори отменени. Наред с любовния сюжет, главен герой на поемата е колата – друга масова новост и придобивка през 60-те. Именно този „персонаж“ е фокусът, през който е „възпят“ новият космополитизъм на черноморския курорт, при това – с намигане към парадно-идеологическите клишета:

Кой мечтаеше някога за Интернационала?
В малък мащаб го осъществихме ние сега. –
До колата от Прага най-мирно е спряла
и сякаш ѝ протяга никелирана ръка

една остаряла мерцедеска
с инициалите на USA.
(Божилов 1966: 64)

Да вметна, че с „черноморски“ сюжет е и една криминално-шпионска повест на Цветан Стоянов – „Случаят с професора“ (1966). При това космополитизмът е специално засилен, доведен докрай чрез самото конструиране на сюжетно-фабулната основа – българският курорт домакинства „редовната годишна сесия на Международната федерация по космонавтика и ракетна техника“ (Стойанов 1966: 5 – 6)³, събрала елитни учени от цял свят и по този начин превърнала го в малък център на света: „В това време наоколо бушуваше живот – движеха се чужди журналисти, типични западни репортьори с хитри очи и ловки движения, от телефонните кабинки долитаха викове „Париж!... Виена!... Милано!“ (Стойанов 1966: 9).

³ Цитатите са по единственото издание на творбата като № 11 от „Библиотека „Лъч“, специализираната поредица за криминална и разузнавателска литература на изд. „Народна младеж“. Повече за тази творба пиша другаде.

Повестта на Л. Иванов е в началото на една тенденция, която далеч ще надхвърли ограничените рамки на жанра. Именно криминално-приключенският жанр със своята низовост се оказва първопроходец на един важен поврат в белетристиката при прехода ѝ от духа на 50-те към духа на 60-те години – нейното разтваряне към урбанично-космополитното. Това разтваряне закономерно започва първоначално във външен, екстериорен аспект – демонстриране на елементарно опиянение от пъстротата и динамиката на една нова градска чувствителност. По-нататък, през 60-те, литературата в по-високите си етажи ще навлезе и по-надълбоко в социалните и психологическите пластове. Но със специфичните си качества именно криминалният жанр се е оказал подходящ за този пробив – въвеждане на новата урбанично-космополитна тематика откъм обратната, негативната ѝ страна. Под удобното алиби на идеологическата си правоверност, гарантирана от самата фабула, той може да си позволи неща, които „високата“ литература все още не може – да надзърне в задния двор на парадната т. нар. социалистическа действителност, където, образно казано, дебне сянката на Запада – не във фабулната си оголеност, чрез фигурата на диверсант или шпионин, а в едни всекидневни, битови проявления, под формата на забавна музика, заведения и атракции, петиета, тарикатски сленг...

4. Маските падат: похитените Гергани

Тук ще направим скок от едно десетилетие напред, за да видим края на процеса – един от резултатите, в които се е осъществил. Откриваме го в един роман на Камен Калчев от 1971 г. – „Маски“. Романът е издържан по всички правила на жанра: убийство на красива девойка, отвличане на дете, контрабандна афера, ловък чужд агент с фалшива самоличност и контраразузнавач под прикритие, който накрая ще разплете всички загадки. Онзи космополитен дух, нахлул с „размразяването“, който през 1962 г. опиянява с пъстротата и свободата си, едно десетилетие по-късно е произвел неочаквани ефекти. През 1971 г. българското Черноморие – максимален агент на този дух – е декор на различни сюжети – различни не в криминалната си фабулация, а като емоционална и ценностна натовареност.

С настъпването на нощта пеперудите прииждаха на смени в прохладния бар. Вълните отвън се разбиваха направо в мраморните стълби. Миришеше на водорасли. Раменете на русалките бяха крехки. Гърдите – леко загатнати, и това подчертаваше още повече декадентските им физиономии. Те бяха бледи. Устните им едва личаха в синкавия полуздрач. Някой пус-

на червената светлина. Тогава всичко стана виолетово, мораво и мъртво. Като мъртвите им копнежи. Те идваха тук, за да спят една нощ в бунгалото. Говореха различни езици. Минаваха понякога и за чужденки. [...] Барманът мереше скъпернически уискито [...]. Хлапак, от начеващите, постоянно искаше „Курвоазие“ и хапеше дебела пура. Момичето му следеше „татковците“ с дебелия портмонета и дъвчеше захаросани бадеми. На кръглия мраморен дансинг танкуваше една двойка. Плътни фигури с клоширани минижупи се втурнаха да играят туист. Бялата им плът напираше. (Калчев: 1971: 12 – 13)

Именно тази млада бяла плът се е превърнала в стока за продан наред със старинните икони – достолепният западногерманец е характеризиран в хулиганския сленг на героите като „търговец на бели робини“, „дошъл с яхтата си да отвлече дъщерята на кочияша-император“ (Калчев: 1971: 8). Всъщност отвлечането е само фигуративен израз, отпращащ към класически фолклорно-литературни сюжети за бели робини и църни арапи, за Гергани и везири. Не за отвлечане, а за банална покупка става дума; ценоразписът е обидно евтин: „Подарете на келнера химикалка или чифт чорапи за сервитьорката...“ (Калчев: 1971: 25 – 26). Отвлечал, потурчвал е деспотичният и органичен Ориент някога; изтънченият и демократичен Запад днес просто си купува нужното. При това на безценица – казано пак фигуративно, шепа стъклени мъниста са напълно достатъчни. Сюжетът е безкомпромисно колониален: белият западняк и туземецът.

Но моралното, както стана вече дума, има и своите „вертикални“, етно-национални измерения. Криминалният сюжет в настоящето се оказва проекция на стара родова история за „бивши хора“, а фактът, че родът е от Поибрене едва ли е случаен, както не е случайно и името на монаха Викентий (контрабандист на икони, бивш легионер), както не са случайни и имена като Ахинора (студентка от ВИТИЗ със склонност към лесно приставане на западни чичковци с дебели портфейли) или Арабаконашки. Емблематични топоси от „Записките“ и „Миналото“, един от най-светлите образи в „Под игото“, Аспаруховата жена в едноименната легенда на Николай Райнов – съседството е твърде гъсто, за да е случайно. Тези високи, исторически и литературни конотации са необходими, за да усилят максимално внушението: разрывът между настоящето и миналото е пълен, загубата на национална памет – тотална.

5. Международен туризъм и национална идеология: *земята рай*

Но да се върнем към строго туристическите параметри на сюжета. Началото, положено през втората половина на 50-те, едно десетилетие по-късно ще даде обилни плодове. Ако през 1959 г. „Слънчев бряг“ е предложил гостоприемството си на едва 128 гости от „несоциалистически“ страни, то в края на 60-те статистиката е съвсем различна: същият курорт от 5 до 15 юли 1968 г. е приел 0,9% от всички чуждестранни летовници в световен мащаб (което само по себе си в световен мащаб съвсем не е малко); нещо повече – за същия период през 1969 г. този процент е вече 3,2 според официалните данни на международния борсов бюлетин за бранша. Още по-големи са цифрите при „Златни пясъци“ – от 2,1% през 1968 г. процентът скача на 7,3 през 1969-а. Или... – „Боже милостиви! – изохка той и потърка очите си. – Та това означава едно увеличение от триста и петдесет на сто! Нечувано!“ А като цяло: в края на 60-те българското Черноморие държи 10,5% от туристическия бизнес в световен мащаб.

Макар и официални, данните са от един криминален роман, а „той“ – човекът, който се взира в борсовия бюлетин, търка невярващо очите си и възкликва – е г-н Пол Жозеф да Вентимиля, една от едрите капиталистически акули в бизнеса, собственик на компанията „Ле троа палм д’ор“ със седалище на самата Френска Ривиера. Точно така – „Трите златни палми“ – се нарича и романът на Антон Антонов-Тонич от 1970 г.

Романът центрира криминалната си интрига плътно около туристическия бизнес, а негов предмет е икономическата конкуренция в бизнеса и нелоялните методи на западните „капиталисти“, които се опитват да дискредитират новия силен конкурент в бранша. Тези методи са толкова наивни, че криминално-шпионският жанр постепенно преминава в самоироничен шарж, напълно в стила на автора.

Но макар и не без *grano salis* във фабулното си решение, романът е напълно сериозен в ангажираността си с идеологическата кауза. Родното Черноморие е вписано в един глобален контекст – не само европейски, но също в списъка на места като Хаваите и Маями. Максимално едър е и конкретният залог, който фабулата трябва да аргументира: превъзходството на „нашата“ „Червена Ривиера“ пред френската. На ред места романът, и по-точно „западните“ антагонисти, говорят пряко с езика на туристическата реклама:

– В българските черноморски курорти пристигат летовници най-вече от Германия и Австрия, извън редовните контингенти от Чехословакия, Полша, Русия, Югославия и Източна Германия, към които ние нали не проявяваме особен интерес... Но от Германия и Австрия, господине, към тези летовища изтичат все по-големи групи... А напоследък, господин генерален директор, непрекъснато се увеличава броят на туристите от Швеция, от Белгия, от Албиона... Дори, можете ли да си представите, от Италия и от нашата Франция!

– От Франция? Сигурен ли сте, Буше?

– Да, господине [...]... Пред мене са официалните сведения!... Там, господине, отиват вече и летовници от САЩ!

Пол Жозеф да Вентимиля затвори рязко диктофона.

– От САЩ! – наведе се той, сякаш пазеше главата си от удар. (Антонов-Тонич 1970: 21)

Но въпреки всички претенции за „европейски“ стандарт, въпреки различните „спектакли и нощни клубове“ българското Черноморие си остава привлекателно за западния турист главно с уникалните природни дадености: „със своите невъобразимо чисти и ситни пясъци“, чистата вода, Ропотамо, Лонгоза... Примерите са много; но всички те се сумират в една показателна реплика: „Земен рай! – изрече Болио в захлас“ (Антонов-Тонич 1970: 175). (Болио е един от самите „диверсанти“, пристигнали със задача да компрометират родния туризъм, като „заразят“ най-елитните хотели с бълхи.)

България наистина се е оказала „земен рай“, точно както твърди не само рекламата, но и новият национален химн, приет тъкмо по това време, през 60-те години. Впрочем границата тук е по-скоро формално-жанрова – българският национален химн откровено влиза в дискурса на туристическата реклама. Близостта е същностна и корените ѝ водят назад и надълбоко в онези „вечни“, силно монументализирани представи на колективното битие, които Възраждането е създадо и с които туристическият бизнес неизбежно оперира, ако иска да бъде ефективен.

Романът на Тонич целенасочено ползва трайни „образи на българското“, наследени от Възраждането и деградирани впоследствие до клиширани формули – формули, върху които туристическият рекламен дискурс охотно паразитира: прословутото българско гостоприемство или розата

Модерно-космополитният облик, който двата нови курорта „Слънчев бряг“ и „Златни пясъци“ придават на Черноморието, по никакъв начин не се конфронтира с възрожденския архетип за *земята рай*, архаичен, колективно-патриархален – те идеално се допълват и

хармонират помежду си. Това е непрестанно изтъквано, като образът на „земния рай“ определено се изяснява и в една актуална, аграрна посока: „Изобилие от плодове и зеленчуци!“ е специален акцент в рекламата на Златни пясъци и Слънчев бряг, публикувана не къде да е, а в самия „Фигаро“ (Антонов-Тониц 1970: 57).

Образът на *земята рай* като туристически „продукт“, като централна „икона“ в езика на модерния туристически бизнес е необходимо свързан с една органична автентика, при това в онзи краен вид, с който работи русоистката идеализация на примитива и който е ключът, през който Модерността е склонна да фетишизира „дивото“ като собственото си *анти*, като убежище в опита ѝ за бягство от самата себе си – имагинерно, разбира се, плод на собствените ѝ представи. Тъкмо тези представи трябва да обслужва туристическият бизнес. Това много добре разбира новата „априлска“ стратегия за интензивно развитие на международен туризъм, за цялостно „разтваряне“ и модернизирание на България – тази стратегия неотменно включва и една идеална, стилизирана представа за *земята рай* като другото на модерната цивилизация, като дивота и примитив. Затова ефективната реклама на „Златни пясъци“ и „Слънчев бряг“ във „Фигаро“, освен изобилието на плодове и зеленчуци, включва и оферта като тази: „Оригинални заведения – индиански колиби, овчарски кошари, наколни жилища!“ (Антонов-Тониц 1970: 57). Но тъкмо *оригиналното* тук е сведено до абсолютния си симулакр: за цивилизования западняк това смешение от овчарски кошари, индиански колиби и наколни жилища е функционално съвсем не в етническата си автентика, а само като общи знаци на *екзотичното*, което в случая е напълно съвпаднало с „дивото“ – един органичен примитив, който „ние“, туземците, му предлагаме да си купи, заздравявайки по този начин собственото му тщеславие на „цивилизован европеец“, на „бял“ спрямо „нас“.

Всъщност как да наречем подобен сюжет, ако не колониален? Или автоколониален?

Когато в края на 60-те „Фигаро“ рекламира по този начин „оригиналните“ атракциони в българските курорти (овчарски кошари и пр.), това ни повече, ни по-малко означава тяхната действителна липса, загубата тъкмо на „оригиналното“. Казано в хегелиански ключ – тяхната „снетост“ в собственото им инобитие, отместеност в символичното подобие на кича.

Решителната промяна, която се случва между 50-те и 60-те години в „българския случай“, е тъкмо тази – заскобяването на „природната“ автентика, на органичното българско битие в подобие

(симулактра) на туристическия продукт. Преминаване от органичен примитив (все още наличен и доминиращ през 50-те) в неговото модерно-туристическо, комерсиализирано наподобяване и в крайна сметка фалшифициране.

6. Обобщавайки...

Обобщавайки, можем да кажем: заедно с модернизацията в хоризонта на бита, на материалния стандарт (топла вода в банята, ресторантски атракции и т. н.) туристическият бизнес неизбежно всмуква за собствена употреба и елементи от най-високата гещалтика на националното битие, едновременно *органично*, патриархално и „вечно“, идеологически монументализирано – от природните хубости на „земята рай“, овчарските кошари, кукерските или нестинарските игри до колективната памет, „снета“ в литературния канон, който е преди всичко силно „омекотена“, идеологизирана версия на националноисторическия разказ. Впряга тази гещалтика в собствения си ценностен хоризонт под знака на комерсиалното (или казано с неприкрития цинизъм на стопанската прагматика – да се измъкне валутата от джоба на богатите западници).

Неслучайно това комерсиално, туристическо „пакетиране“ на органичното българско битие и на високата национална символика се появява тъкмо през 60-те, в епохата на ускорена и радикална модернизация. Точно по това време, с усилената индустриализация и урбанизация реалните, автентичните кошари започват да изчезват. И се трансформират, оградени в кавички, като туристически атракции в модерните черноморски курорти за сеир на платежоспособни западници.

Тук е възможно и едно второ заключение – в жанров план. И то ни връща към казаното в началото – за новата епоха на размразяване, постановена от Хрущов едновременно като 1) модернизация, разтваряне към Запада и стопански прагматизъм и 2) като пренасяне на стълкновението в икономически и идеологически (т.е. символен) аспект. Именно криминално-шпионският жанр (в разгледания „черноморски“ поджанр) отговаря по максимален начин на тези изисквания.

ЛИТЕРАТУРА

Антонов-Тонич 1970: Антонов-Тонич, А. *Трите златни палми*. София: Държавно военно издателство, 1970.

Божилов 1966: Божилов, Б. Кемпинг-поема. // Б. Божилов. *Празник*. София: Български писател, 1966, 63 – 67.

Иванов 1962: Иванов, Л. *Човекът, който търсеше себе си*. София: Народна младеж, 1962.

Калчев 1971: Калчев, К. *Маски*. София: Профиздат, 1971.

Николов 1969: Николов, К. Обиколка на България. // К. Николов. *Влог в швейцарска банка*. София: Народна младеж, 1969, 212 – 242.

Стоянов 1966: Стоянов, Цв. *Случаят с професора*. София: Народна младеж, 1966.